Aug.-2019

LITERATURES IN ENGLISH

Theories and Practices

(Vol. I)

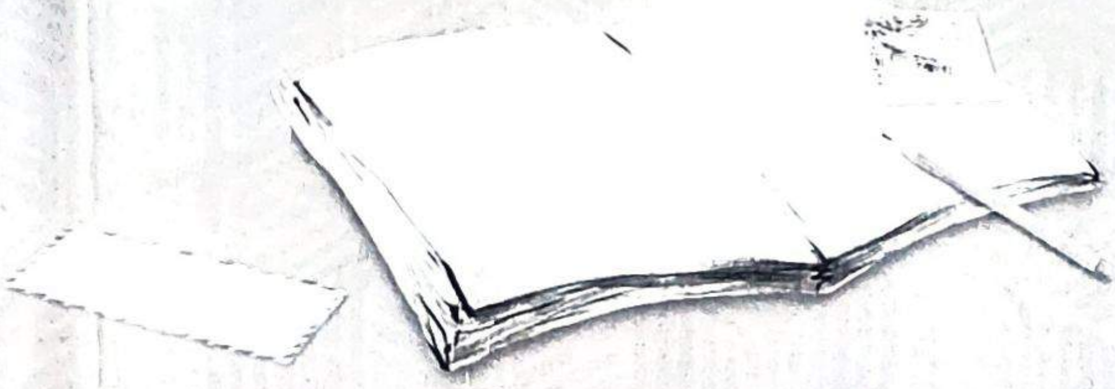

Mr. Bibhishan Phad

Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai

ISBN: 978-81-942381-6-4

Literatures in English: Theories and Practices (Vol. I)
Editor: Mr. Bibhishan Phad

First Published: 2019
© Editor

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without written permission of the copyright owner.

Printed & Published by

Dr Kalyan Gangarde,

New Man Publication, Parbhani-431401

Website: www.nemanpublication.com

Email: nmpublication@gmail.com

Mob. +91 9730721393. +91 9420079975

Setting and Cover by Dr. Kalyan Gangarde

Email: nmpublication@gmail.com
www.newmanpublication.com

Price: ₹ 395/-

Disclaimer: Academic facts, views and opinions published by author in the book express solely the opinions of the author. Author is responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references. The publisher/printer/editor cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai

CONTENTS

1. Tagore's Chitra: From Female to Feminist via Feminine
Dr L. D Jogdand 07

2. Demystification of Shiva as Seen through Amish Tripathi's'Shiva Trilogy'
Mr. B.R. Phad 16

3. Existentialism in Girish Karnad's Tughlaq
Dr. Y.S. Handibag 28

4. Film and Literature: the Limitation of Film Adaptation in Alice Walker's the *Colour Purple*
Puja Sarmah 38

5. R. K. Narayan's Techniques of Depicting Gandhi and the Impact of his Ideology in *Waiting for the Mahatma*
Manjushree M. 46

6. A Study of Women Diaspora
Dr P. B. Sawai 52

7. Riders to the Sea: A Tragedy of Fate
Dr. V. J. Chavan 63

8. *The Glass Palace* Reflecting Fragility of Imperialism
Dr A. A. A. Rasheed 67

9. *A Golden Age*: Saga of Atrocities
S. V. Jogdand & P. B. Shinde-Patil 75

10. An Assessment of Mahatma Gandhi in Jawaharlal Nehru's *An Autobiography*
Dr S. N. Karim 84

11. Karnad's Yayati : An epitome of Indian Culture and Ego Ideals
P. P. Mantha 90

12. Reflections of Multicultural Modern World in Literature
Dr V. Gore 98

13. Absurdisum in Samuel Backet's *Waiting for Godot*
Mr. Mane A. A. 109

14. Symbolic Representation in the Post ColonialNovel, *Train to Pakistan*
Dr V. S. Prashene 113

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Kholeshwar Mahavidyala
Ambajogai

25.

Postcolonial Reflections in Wole Soyinka's *The Road*

Nitin S. Kendre
Asst. Prof, Dept. of English
Kholeshwar Mahavidyalaya,
Ambajogai.Dist.Beed. 431517

Rahul V. Male
Asst. Prof, Dept. of English
Kholeshwar Mahavidyalaya,
Ambajogai.Dist.Beed. 431517

African literature in English and other European languages have added a new dimension to the post-colonial literature. One of the most predominant themes of Post-Colonial literature is the interaction between the forces of tradition and modernity. Nation building was the main task in front of Post-colonial writers. As Pramod K. Nayar in his 'Postcolonial Literature: An Introduction' says:

> "Postcolonial writers, especially the first generation from the 1950s and 1960s were conscious of their role in nation building, since the nation is also a cultural construct, built out of and upon the artistic, folklore, theoretical, and philosophical discourses about the nation."
>
> (Nayar Pramod. 2008: p.68)

Through Postcolonial writings these writers tries to erase and reject the Western construction of their nation as ancient, illiterate, savage, cultureless. They seek to reconstruct the nation with their glorious pre-colonial past and present. Wole Soyinka, Chinua Achebe, Ngugi Wa Thiongo and Buchi Emecheta , are the major contributors of postcolonial literature from the African continent.

Wole Soyinka was born on July 13th 1934, in the Western Nigeria. He was brought up in a culturally diverse family in which the tension between tradition and modernity was the daily issue in the lives of their parents and grandparents. Soyinka was awarded by Ph.D degree from the University of Leeds in 1973. He is a poet, novelist, dramatist, essayist, critic, editor and translator; it means he is a one in all. He wrote near about fifteen

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

plays. His plays helped to develop Nigerian theatre. Yoruba culture and mythology is predominant in his writings. Soyinka is also the first African writer to win the Nobel Prize in Literature in 1986. Soyinka's writings are the blending of poetry of the African past, mythology, religion, culture, language, psychology and effects of western culture on the native culture and society.

'The Road' is a play written by Wole Soyinka in 1965. 'The Road' is the product of Nigerian experiences during the 1960s and it reflects social vices present at that time. 'The Road' is profoundly influenced by the Yoruba culture and of the limits on human knowledge in the universe. The Road vividly portrays the darker side of Nigerian society which includes dirking, drug addicts, corrupt politicians, criminals.

The play, The Road is set on a road side shack, which is common for the whole action in the play. Professor, the protagonist is the proprietor of the AKSIDENT STORE, where he sells the spare parts of the vehicles collected from the road accidents. There are other characters in the play which depends on the road for their livelihood. Kotonu is an ex-driver, who recently witness a road accident and left driving. He is now partner to Professor in his business. Samson, a passenger tout. Salubi, a trainee driver having smelly mouth. Say Tokyo Kid, a driver and the captain of a group of thugs. Chief in Town, a politician and Murano, a mysterious among all the characters, servant of the Professor. All these characters are the users to the road and continuously related to death. Characterization in the play is very skillfully done by Soyinka. All of the characters portray the real darker side of the Nigerian society. As William Walsh in his 'Commonwealth Literature' says:

> "The play, 'The Road' focuses on the alienation and strangeness of man in this world, the contradictoriness, feebleness, and contingency of human existence."
>
> (Walsh William, 1973: p163)

The subject of the play is Professor's quest for the word, the hidden knowledge, which is only possible through the death. So Professor wishes to experience this knowledge from death by manipulating road accidents and pushing others to the boundary

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

of life and death. But he himself stays away from death. This is a dangerous task and he knew that, as he says to Samson:

"There are dangers in the Quest I know, but the Word may be found companion not to life , but Death." (The Road: p 159).

Death is the constant companion on the road. The road itself ruled by the 'Ogun', the god of war, death and the word. Pursuing the word can involve the fear of death, which for the Yoruba's is a kind of scarification to the god. It is the Ogun who dominates the play with his presence. Anyone who wants to get at the truth must surrender himself to Ogun, like Professor who at the end of the play stabs with a knife by Say Tokyo Kid, an instrument made of steel, which is sacred to Ogun. He is the engineer of the death, the creator as well as the destructor in the play. Murano is taking part in a religious feast in honor of Ogun. Professor is happy to keep Murano with him, as he feels that Murano is close to death. He is keen on his doing the ritual dance, so that he could get a revelation of the word. Murano is possessed by a god. As Soyinka remarks in his prefatory note:

" he functions as an arrest of time, or death."

(The Road: p 149).

The driver's festival is the most intense enactment of the play. Through the driver's festival, the psychic theme is introduced. Ogun is the god of the road as well as drivers. Songs, dance and music are the main attractions of the driver's festival. Masquerader performing dances of the whips, darting it again and again and looks for the missing gods. These festivals are the indispensible part of Yoruba life. Masque wearing dancers are culturally connected with their mythology, religion and spirituality.

The Road combines the psychic themes of tragedy and myth with the grim reality of death, symbolized by the spiders' web. The Road is also used symbolically as a death trap from life to death. The character of Professor is an ambiguous. As Eldred Jones in his 'The Writing of Wole Soyinka' remarks: "the character of Professor is an enigma. Soyinka probably wants it to

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai
Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

remain so, and it is thereafter probably vain to look for a psychological unity in him.

Most of the people take him for a madman and he certainly displays a disorientation with the surroundings which is one of the manifestations of madness."

(Jones Eldred, 1973: p 65).

The Road contains satirical remarks on chosen aspects of Nigerian life like, corrupt politicians and policemen, criminals in driver's profession, drug addiction, excessive drinking. Through its satirical thrusts, the play extends its moral range over a wide area, beyond the road. Thus, 'The Road' teaches that the Word's ultimate meaning exists beyond the range of ordinary waking consciousness and requires a transition toward higher states of which Soyinka provides a glimpse. The Road is a basic conflict between man and destiny. We can't escape from death. The Road is one avenue which leads to death. The Road is a disaster leads to death and man is a pilgrim who must travel.

The play, The Road is a successful piece of imaginative writing. The Road presents a tragic and mystical vision of mankind in a universe in which full of the physical and spiritual blending. The Road is important among Soyinka's works, not merely because of the amalgamation of various themes, but because in this play Soyinka achieves an unequivocal success in the union of heterogeneous themes and dramatic techniques, a new experiment in the world drama. Soyinka has succeeded in creating a remarkable piece of theatre.

Works Cited:

1. Jones, E. D. *The Writing of Wole Soyinka*. London: Heinemann Educational Books Ltd, 1973.
2. Nayar, Pramod. *Postcolonial Literature: An Introduction*. New Delhi: Pearson Publication. 2008.
3. Soyinka, Wole. *Collected Plays*. New York: Oxford University Press, 1973.
4. Walsh, William. *Commonwealth Literature*. London: Oxford University Press, 1973.

❑❑❑

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai
Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Aug. 2019

LITERATURES IN ENGLISH

Theories and Practices

(Vol. II)

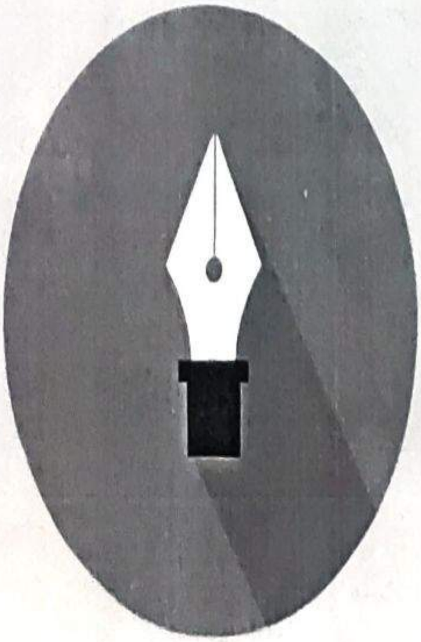

Mr. Bibhishan Phad

Kholeshwar Mahavidyala
Ambajogai

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

Kholeshwar Mahavidyala
Ambajogai

ISBN: 978-81-942381-7-1

Literatures in English: Theories and Practices (Vol. II)
Editor: Mr. Bibhishan Phad

First Published: 2019
© Editor

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without written permission of the copyright owner.

Printed & Published by

Dr Kalyan Gangarde,

New Man Publication, Parbhani-431401

Website: www.nemanpublication.com

Email: nmpublication@gmail.com

Mob. +91 9730721393. +91 9420079975

Setting and Cover by Dr. Kalyan Gangarde

Email: nmpublication@gmail.com
www.newmanpublication.com

Price: ₹ 395/-

Disclaimer: Academic facts, views and opinions published by author in the book express solely the opinions of the author. Author is responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references. The publisher/printer/editor cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights.

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

CONTENTS

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai

1. Culture Shock in Literature
Dr. L. V. Padmarani Rao & Dr. V. Madhavi 07
2. Postcolonial Narrative Framework in the Work of Amitav Ghosh: A Thematic Relevance
Dr. K. Gavane 16
3. Regional Literature: James Joyce Unyielding Rela with Dublin
Dr. S. S. Sasane 22
4. Culture Theory and Popular Literature
Mangrule T. M. 26
5. Shashi Tharoor's *An Era of Darkness*: A Postcolonial N
Mr. Momin S. A.
6. **A Critical Assessment of Octav**ia E. Butler's *Dawn* as a PosthumanisticFiction
Mr. Bondage P. R.
7. Social Realism in Girish Karnad's *'The Fire and the Rain'*
Mane R. S. 42
8. The study of the theme of post colonialism in Kiran Desai's fiction *'The Inheritance of Loss'*
Somuse A. J. 52
9. The 9/11 Indian Cinema after The Fall
N. S. Kendre 58
10. The Strange case of Billy Biswas: A Journey to find peace in Life
Dr. U. S. Makanikar 63
11. Mythical Exploration in Girish Karnad's *Nagmandala* and *Hayvadana*
L. Bahegavankar 73
12. John Edgar Wideman: The Central Figure in Afro-American Literature
Dr. D. A. Gundawar 78
13. Power-Politics in Vijay Tendulker's *Ghashiram Kotwal*
Dr. M. S. Mane 87
14. Portrayal of Conflict and Conspiracy in Ravindranath Tagore's *Sacrifice*
Dr A. V. Jadhav 93
15. The Concept of 'Otherness' and 'American Dream' in the Novels of Bharati Mukherjee
Ms. S. V. Gunjate 97

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

16. The Dominative and the Dominated Mode in Shashi Deshpandels *'That Long Silence'*
Dr. K. K. Ladda 103
17. A Critique of Subaltern Theory
Mr. M. S. Bhatane 108
18. Colonial Proposition: Raja Rao and Chinua Achebe
Mr. Manjramkar N. N. & Dr. Shinde S. K. 111
19. Ethnic Inclusiveness in Rohinton Mistry's "*Tales from Firozshah Baag*"
Dr. Deshmukh A. B. 118
20. Quest for Self in Bharati Mukherjee's *The Tiger's Daughter*
Dr. A. Jagdale & G. H. Surwase 123
21. Anita Nair's Ladies Coupe: A Feminist Perspective
J. Sonwane 128
22. Reflection Of Karl Marx Thoughts In Literature
Dr. Korde R. C. 134
23. Literature in the light of Indian English and The Indian Contribution
Ku. M. P.Sonare 142
24. Critical Approaches to Film Studies: An Overview of Significant Theories and Practices
R. B. Kadam 148
25. The Power of Self Esteem in Chandalika by Rabindranath Tagore
Dr. Solunke R.E. 160
26. Postcolonial Theories
S. M. Gaikwad 167
27. Reflection of Socio-political Perspectives in Upamanyu Chatterjee's *English August : An Indian Story*
Dr. S. T. Haibatpure 175
28. Untouchability in Tagore's Play Chandalika
Prof. Dr. Geeta Patil 182
29. Red Indian Boys from "Shagganappi" by Emily Pauline Johnson: An Exhibition of PrimitiveCourage with Indian Etiquettes
Dr. S. G. Patil 186
30. Eco-Feminism and The Role Of Women As Preservers
J.D. Sampale 195
31. Research Based Pedagogy Tool---A Need of Time
Dr. A. P. Mali 200
32. English Language Teaching and Learning in India: CLT Perspective
Mane P. D. & Dr. S. S. Kanade 203

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

9.

The 9/11 Indian Cinema after The Fall

Kholeshwar Mahavidyala Ambajogai

Nitin S. Kendre,
Asst. Professor, Dept. of English,
Kholeshwar Mahavidyalaya, Ambajogai. (Beed)

Popular cinema is often said to reflect changing social attitudes and conditions. This research paper will focus on the features of post 9/11 Indian cinema with specific reference to 'New York' (2009), directed by Kabir Khan and 'My Name Is Khan' (2010), directed by Karan Johar respectively.

In order to assess the features of post 9/11 Indian cinema, it is first important to understand the historical context of post 9/11 Indian cinema. Therefore, initially this research paper will examine the historical background of post 9/11 cinema with specific reference to the September 11th terrorist attack(s) on the United States of America in, 2001 and the ongoing Iraq war, also known as the Second Gulf War, which began on March 20th, 2003 and also war against Taliban in Afghanistan.

The terrorist attack on the United States of America on September 11th, 2001 is certainly the most significant event in understanding the features of post 9/11 global cinema. On September 11th, 2001, at approximately 8:45 a.m., the first of four hijacked airlines (American Airlines Flight 11) struck the north tower of the World Trade Centre in New York, in the first of a series of coordinated terrorist attacks against the United States. At approximately 9:03 a.m., a second hijacked plane (United Airlines Flight 175) struck the south tower of the World Trade Centre and exploded. Furthermore, at about 9:43 a.m., the third hijacked plane (American Airlines Flight 77) hit the Pentagon in Arlington Country, Virginia, near Washington D.C. The south tower of the World Trade Centre collapsed at about 9:58 a.m. and moments later, part of the Pentagon collapsed. At 10:28 a.m. the north tower of the World Trade Centre collapsed and at about 10:48 a.m. the police firmly established that the

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

fourth hijacked plane (United Airlines Flight 93) had crashed on a field in Pennsylvania. The September 11th terrorist attacks had a great impact on the United States, subsequently, 2948 people have since been confirmed dead, along with 24 reported dead, 24 reported missing and the 19 terrorists' entire dead, thus final figure of loss is 3015.

The war with Iraq and Taliban in Afghanistan and also prejudices against Muslims are the outsets of 9/11 attack. According to the western media, which played a vital role in portraying Muslims as terrorists and becomes successful in creating a suspicious atmosphere against whole Muslim community. Because of this changed scenario of the western world against south Asian nationals, especially Muslims, suffering is a consequence bitter felt on the part of these people. Kristine Miller, an associate professor of English at Utah State University, has spent the past two years investigating American and British reactions to the terrorist attacks of 9/11. Miller, a specialist in war literature, is studying post-9/11 British and American novels for her new research project entitled "*Post-9/11 British and American Literature: The Humanities and the Voice of the People*". In her research, she also finds the role of media to be very important in portraying such events. She says,

> "The most interesting thing I found was that a lot of people talked about television and the role of television in their perception of the attacks," she said. "People kept saying, 'It was like a movie.'" (IANS).

Terrorism is the main & important issue of today's global cinema after the 9/11 terrorist attacks. But the portrayal of characters, communities and manipulation of themes are different. Western people were shocked after these attacks; therefore they are suspicious with Muslims. They think all terrorists are Muslims and because of this prejudice many Muslims living in U.S. and Western countries have to suffer a lot. Therefore Hindi/Bollywood cinema took initiative against this biased western approach and is trying to change their views. Hindi/bollywood cinema shows a different theme, **"Terrorism has no religion and it will never have a religion"**. India also

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

suffered a lot at the hands of terrorist but Indian people never had bias attitude against Muslim community. In this sense Indian people seem more sensible than the westerners and westerners should learn from Indians.

New York, is a 2009 Bollywood thriller directed by Kabir Khan, produced by Aditya Chopra under Yash Raj Films. It stars John Abraham, Katrina Kaif, Neil Nitin Mukesh, and Irrfan Khan. *New York* begins in 1999, ends in 2008, and tells the story of three students studying at the fictional New York State University whose lives are changed by 9/11 and its aftermath...

'*New York*' explores the aftermath of 9/11. In a June 2009 interview with the Indo-Asian News Service (IANS), director Kabir Khan argued that the film highlights prejudices against certain nationalities and religions across the world after the 9/11 attacks in the US. "'New York' is based on part of the political canvas of 9/11, but it speaks of prejudices after the great human tragedy. It is a definite and very relevant subject about post-9/11 prejudices that have increased after the attacks,"

When asked to Kabir Khan, if it was in any way a tribute to the Indian victims of the 9/11 disaster, he asserted:

> "I won't call it a tribute to any Indian who is a victim of the attacks. It's a great human tragedy and we can't trivialise it by drawing lines on nationality". (IANS)

The movie is actually part of a global and contemporary story. It's just that it's a Hindi film and the actors are Hindi protagonists. But the characters can be from any part of the world.

'New York' was well received by a number of critics. Subhash K. Jha (film critic and author of *The Essential Guide to Bollywood*) gave *New York* a rare review arguing that *New York* "is what cinema in contemporary times should be, must be, though it seldom is" and designates it "an important film" which "cares about the prejudices that have taken over the world. '*New York*' received mixed reviews from other critics. Lisa Tsering of the Hollywood Reporter argues that "although the film is a routine thriller with few surprises, it deserves attention because

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

suffered a lot at the hands of terrorist but Indian people never had bias attitude against Muslim community. In this sense Indian people seem more sensible than the westerners and westerners should learn from Indians.

New York, is a 2009 Bollywood thriller directed by Kabir Khan, produced by Aditya Chopra under Yash Raj Films. It stars John Abraham, Katrina Kaif, Neil Nitin Mukesh, and Irrfan Khan. *New York* begins in 1999, ends in 2008, and tells the story of three students studying at the fictional New York State University whose lives are changed by 9/11 and its aftermath...

'*New York*' explores the aftermath of 9/11. In a June 2009 interview with the Indo-Asian News Service (IANS), director Kabir Khan argued that the film highlights prejudices against certain nationalities and religions across the world after the 9/11 attacks in the US. "'New York' is based on part of the political canvas of 9/11, but it speaks of prejudices after the great human tragedy. It is a definite and very relevant subject about post-9/11 prejudices that have increased after the attacks,"

When asked to Kabir Khan, if it was in any way a tribute to the Indian victims of the 9/11 disaster, he asserted:

> "I won't call it a tribute to any Indian who is a victim of the attacks. It's a great human tragedy and we can't trivialise it by drawing lines on nationality". (IANS)

The movie is actually part of a global and contemporary story. It's just that it's a Hindi film and the actors are Hindi protagonists. But the characters can be from any part of the world.

'New York' was well received by a number of critics. Subhash K. Jha (film critic and author of *The Essential Guide to Bollywood*) gave *New York* a rare review arguing that *New York* "is what cinema in contemporary times should be, must be, though it seldom is" and designates it "an important film" which "cares about the prejudices that have taken over the world. '*New York*' received mixed reviews from other critics. Lisa Tsering of the Hollywood Reporter argues that "although the film is a routine thriller with few surprises, it deserves attention because

Principal
Kholeshwar Mahavidyalay
AMBAJOGAI

its topic, even eight years after Sept. 11, is one that many South Asian Americans still take very seriously."

Apart from *New York*, Karan Johar's movie,' ***My Name Is Khan'*** (2010) is also touches upon the same issue. It stars Shahrukh Khan, Kajol, and Jimmy Shergil. The film is about a Muslim protagonist Rizwan Khan (Shah Rukh Khan) who suffers from Asperger syndrome, a form of autism which impacts social interaction abilities and he is arrested as a suspected terrorist in post-9/11 Los Angeles after the authorities mistake his disability for suspicious bahaviour.

The Rizwan Khan's perfect existence gets disrupted, however, after the 11th September attacks on the New York City. At the same time, the Khan family begins to experience post 9-11 prejudice in their community. In one incident their son Sameer (Sam) dies in a racially motivated schoolyard fight. A shattered Mandira (Kajol, Rizwan Khan's wife) blames Rizwan for his death stating that Sameer "died only because his name was Khan." She then tells Rizwan that she no longer wants to be with him. When he asks her what he has to do to be together with Mandira, she sarcastically tells him that he has to tell the people of the United States and the President that his name is Khan and that he is not a terrorist. So the central message given by Rizwan Khan through this film is, **"My name is Khan and I am not a terrorist".**

In an interview, Shahrukh Khan stated that:

> "*'My Name Is Khan'* is not about terrorism, or 9/11. It's about a relationship between two people, between an individual and the State, and between an individual and the country. In short, there the three important components: love story, Islam and a mild form of autism." (IANS)

The film focuses on themes concerning "the relationship between the Western world and Islam and how that has changed over the past few years. It's not about a disabled man's fight against disability. It's a disabled man's fight against the disability that exists in the world—terrorism, hatred, fighting ... *'My Name is Khan'* is also about Islam and the way the world looks at Islam. The films say that there are only good people and bad people.

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
AMBAJOGAI

There are no good Hindus, bad Hindus, good Christians, bad Christians. Either you are a good person or a bad person. Religion is not the criterion, humanity is.

Hindi/bollywood film industry has barely touched upon 9/11 as a theme. 'New York' came eight years after the tragic incident in the US. Experts say it is too "late" to make a film on the subject. Commenting on the lack of Bollywood films on the theme, Mahesh Bhatt (film producer and director) said: "The images of the twin towers being attacked by the planes have kind of become the defining images of the 21st century but Indian filmmakers don't deal with social realities. They like to lock themselves up only in light matters like that of the heart". Hollywood has kept drawing references from the tragedy and showcased it in documentaries and feature films like *Fahrenheit 9/11* (2004), *Inside 9/11* (2005), *World Trade Center* (2006), *United 93* (2006) and *Reign Over Me* (2007), to name a few.

Thus in short Post 9/11 cinema is an arena of film studies, which has not been discussed by the Indian film scholars considerably, as it can take several years, because Bollywood is already late on this theme and therefore it will take more time for film and literary scholars to research on post 9/11 cinema and publish works on this area of film studies. Subsequently, this paper will refer to the critical reception on post 9/11 Indian cinema in order to assess the features of post 9/11 Bollywood/Hindi cinema.

Bibliography

1. Kristine Miller. "*Post-9/11 British and American Literature: The Humanities and the Voice of the People*". Research paper.
2. Wendell Aycock, Michael Schoenecke.' *Film and Literature: A Comparative Approach to Adaptation*'. Texas Tech University Press.1988.

Webliography

1. Indo-Asian News Service (IANS). Various interview extracts.

❑❑❑

Principal
Kholeshwar Mahavidyalay
AMBAJOGAI

IMPACT FACTOR:4.197(IIJIF)

ISSN: 2454-6968

CHRONICLE

OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES (CHCS)

VOL. 5 SPECIAL ISSUE OCTOBER 2019

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue On the Occasion of UGC Sponsored Interdisciplinary National Conference on

Gandhian Thought: Past, Present and Future

Organized by

Shri Yogeshwari Education Society, Ambajogai

Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya

UGC Sponsored Gandhian Studies Center,

Deparments of English and Social Sciences

Date: 1st October, 2019

Chief Organizer

Mr. Ramesh Sonwalkar

I/C Principal, S.R.T.M. Ambajogai

Chief Editor

Dr. Shaailaja Barure

Director, Gandhian Studies Center, Ambajogai

Associate Editor

Mr. Dhanaji Arya

Director, IQAC

Mahatma Gandhi Education and Welfare Society's

CENTRE FOR HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES, KALYAN (W)

www.mgsociety.in +91 8329000732 Email: chcskalyan@gmail.com

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

अनुक्रमणिका

१. महात्मा गांधी आणि ग्रामीण विकास | डॉ. सुनिल शिंदे | १२
२. सर्वोदय हेच महात्मा गांधीजींचे अंतीम ध्येय | प्राचार्य डॉ.शरद कुलकर्णी
सुरेश हिवाळे | १८
३. सत्याग्रही कस्तुरबा गांधी | डॉ.शैलजा भा. बरूरे | २१
४. महात्मा गांधी आणि शाश्वत विकास | डॉ. आरडले.एस.डी. | २७
५. महात्मा गांधींचे ऐच्छिक साधेपणा याविषयीचे विचार | डॉ.सुधीर आ. येवले | ३१
६. महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार | प्रा.गडदे भारती बा. | ३३
७. महात्मा गांधीजींचे स्वदेशी विषयक विचार | डॉ.सुरेश टी. सामाले | ३९
८. आधुनिक जगात महात्मा गांधीजींचे स्थान | डॉ. ज्ञानेश्वर सोनवणे | ४२
९. आजच्या जगात गांधी विचारांची आवश्यकता | माने रागिणी सु. | ४६
१०. महात्मा गांधीजींचा चंपारण्य सत्याग्रह व ... | रामेश्वर सि. झोडगे | ५०
११. महात्मा गांधी एक समाज सुधारक | बसनदास हि.नोळे | ५३
१२. गांधीजींच्या विचारांची आजच्या स्थितीत उपयुक्तता | डॉ. विठ्ठल शं. देशमुख | ६०
१३. गांधीजी, चळवळ आणि स्त्रीसक्षमीकरण | डॉ. गायत्री गाडेकर | ६४
१४. महात्मा गांधीजींचे समतेसबंधी विचार | डॉ.सौ.मनिषा देशमुख | ७३
१५. महात्मा गांधीजींचे समतेचे तत्व : एक अभ्यास | डॉ.भाऊराव धोंडबा मुंडे | ७६
१६. महात्मा गांधीजींची ग्रामस्वराज्याची संकल्पना | डॉ.अरुण दळवे | ८१
१७. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विकासा बाबतचे विचार | गादेकर पी.सी. | ८५
१८. महात्मा गांधी एक महान संत | डॉ.संपदा कुलकर्णी-गिरगावकर | ८८
१९. गांधीजींचे शिक्षण विषयक विचार | गिरीश अ. पुजारी | ९१
२०. महात्मा गांधीजींचा साहित्य विषयक दृष्टीकोण | डॉ. संजय खाडप | ९६
२१. महात्मा गांधीजींच्या सत्य व अहिंसेसंबंधी विचारांचे चिंतन | विलास किर्दत | ९८
२२. व्यसनमुक्त समाजासाठी म. गांधीजींचे मार्मिक विचार ... | किसन शिनगारे | १०२
२३. महात्मा गांधीजींचे शैक्षणिक विचार | कातळे संगिता गुलाबराव | १०७
२४. महात्मा गांधी व सत्याग्रह : एक अभ्यास | डॉ. शिंदे अनंत ना. | १११
२५. महात्मा गांधी आणि मराठी साहित्य | डॉ. डिगोळे बालाजी वि. | ११७
२६. गांधीजींना अभिप्रेत असणारी जीवनमूल्ये | मकरंद जोगदंड / डॉ.अर्जुन मोरे | १२५
२७. म.गांधी यांच्या सविनय कायदेभंग चळवळीतील... | राजकुमार ज्ञा. चाटे | १२९
२८. मा.गांधीजींचे सामाजिक विचार वास्तवता | डॉ. प्रमोद चव्हाण | १३४
२९. खादी - आर्थीक स्वावलंबनाचे साधन | डॉ. अनंत नरवडे | १३८
३०. आर्यसमाजी चळवळीत महात्मा गांधीजींच्या ... | डॉ.रामभाऊ काशीद | १४३
३१. बदलत्या परिवेशात महात्मा गांधींच्या आर्थिक... | सागर कुलकर्णी | १४९

३२. भारतीय लोकशाहीला प्रबळ करणारा-गांधी विचार | डॉ.भास्कर गायकवाड
३३. ग्रामोद्योग - काल,आज,उद्या | प्रा.पाटील अनुराधा ल. | १५१
३४. महात्मा गांधी : एक सत्याची प्रयोगशाळा | डॉ.रुद्देवाड बी.पी. | १६
३५. महात्मा गांधीचे सर्वोदय तत्वज्ञान एक दृष्टिक्षेप | गौतम गायकवाड | १६
३६. महात्मा गांधीजींची शैक्षणिक ध्येय एक अवलोकन | डॉ. कालिदास दि.
३७. गांधीवादी विचारांची प्रासंगिकता | डॉ.संतोष कोल्हे | १७१
३८. महात्मा गांधीजींचे भारतीय राष्ट्रीय ... | जयश्री पं. पोटपल्लेवार | १७९
३९. सत्य आणि अहिंसेचा वर्तमान काळात ही उपयोगीतेचा ...| पवार बी.टी. | १८३
४०. म.गांधीजींची ग्रामस्वराज्याची कल्पना आणि ...| डॉ.कुंभारकर के.जी. | १८८
४१. मराठी साहित्याची प्रेरणा : महात्मा गांधी | डॉ. लहू दि. वाघमारे | १९१
४२. गांधीजींचे अहिंसावादी विचार | संजय मोहाडे | १९७
४३. महात्मा गांधीजींचे सत्य आणि अहिंसे सबंधी विचार | नवनाथ ज्ञा. पवळे | २०३
४४. महात्मा गांधी यांचे राष्ट्रीय एकात्मताविषयक विचार .. | सोनवणे जी.एन. | २०५
४५. गांधीजींचे विचार - स्त्रियांसाठी वरदान... | सय्यद अफरोज अहेमद | २०९
४६. म. गांधीचे राजकीय विचार | नितीन शिंदे | २१२
४७. महात्मा गांधी व अस्पृश्यता निर्मुलन | श्रीमती. धुमाळ सीमा का. | २१५
४८. महात्मा गांधीजींचे पर्यावरण विषयक विचार : ... | डॉ.पिसाळ हरिदास जी. | २१८
४९. राष्ट्रपिता म.गांधीचे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत ... | डॉ.आचार्य आर.डी. | २२०
५०. महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार :- एक दृष्टिक्षेप | मनिषा धनराज केंद्रे | २२३
५१. महात्मा गांधीजींचे समाजसुधारणा विषयक विचार | अंबुरे ऋषिकेश स. | २२७
५२. परकीयांच्या नरजेतून गांधी मिमासा | डॉ.सदाशिव बा. दंदे | २३२
५३. म. गांधी आणि सत्याग्रह | डॉ. जगदिश देशमुख | २३५
५४. महात्मा गांधी ग्रामस्वराज्य | डॉ.सौ.ममता म. देशमुख | २४२
५५. महात्मा गांधीजींचे आरोग्य व आहार विषयक विचार | डॉ. अरविंद व.कदम | २४५
५६. गांधी विचार हि काळाची गरज | डॉ. गंगणे आर.व्ही. | २४९
५७. महात्मा गांधीजीच्या 'ग्रामस्वराज्य' संकल्पनेची ... | डॉ.जे.के.भालेराव | २५३
५८. गांधी :काल, आज आणि उद्या | डॉ. शामराव म.लॅंडवे | २५७
५९. महात्मा गांधी यांच्या आर्थिक विचारांची... | डॉ. निलेश व्ही. होदलुरकर | २६०
६०. महात्मा गांधीचे शैक्षणिक विचार | डॉ. एस.एम. कोनाळे | २६६
६१. महात्मा गांधी यांच्या विचारांची ... | चिकटे व्यं. दगडू / डॉ. लिगाडे ओ.व्ही. | २६९

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai, Dist. Beed

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

म.गांधींनी आयुष्यभर सत्य साधना (उपासन), अहिंसात्मक आचार विचार व प्रचार केला.स्वराज्य चळवळ , स्वदेशीसाठीची चळवळ,हिंदु -मुस्लीम ऐक्यासाठी प्रयत्न व एकवीस दिवस उपवास केला, हरिजन विकासासाठी हरिजन संघाची स्थापना केली व या सर्वच कृतींबरोबर 'दुष्ट,वाईट आणि दुराचारी माणसांचेही ह्रदय परिवर्तन करता येते याबर त्यांची अटळ व अढळ श्रद्धा होती. गांधीजींचा आदर्श विचारावर विश्वास असुनही अहंपणा,अहंकार दुर झाल्याशिवाय आदर्श पुर्णपणे साध्य करता येत नाही आणि आपल्या उद्दिष्टपुर्तीसाठी वर्तमान परिस्थिती व प्रसंगाचे भान ठेवावे लागते असे ते म्हणतात.

गांधी विचारात चापल्य,साखोल्य आणि सामाजिक व तात्विक अधिष्ठान आहे असेच वारंवारपणे त्यांच्या विचार व कृतीतून निदर्शनास येते.

हसंशोधन समस्येची व्याप्ती – प्रस्तुत संशोधनाची व्याप्ती ही म.गांधी यांच्या वरील विषयानुषंगाने आलेल्या विचार व संदर्भाशीच निगडीत आहे.

संशोधन समस्येची मर्यादा – गांधी विचार दर्शनाच्या संदर्भाने ही संशोधन मर्यादा लक्षात घेण्यात आली आहे.

संशोधन न्यादर्शाची निवड – गांधी विचार अनेक काळाशी व व्यक्ती आणि समाजासाठी महत्वाचे असल्यामुळे वर्तमान काळास अनुसरुन लक्षात घेण्यात आलेले आहेत.

नमुना निवड – वर्तमान सामाजिक जीवनात व विज्ञानवादी युगातही म.गांधी यांच्या विचारांची,स्मरणे व पारायणे व्हावित यासाठीच या विषयाची निवड करण्यात आली आहे.

संशोधन पद्धती – या लघु शोध निबंधासाठी ऐतिहासिक व वर्तमान कालीन परिस्थिती लक्षात घेवून सहसंबंधात्मक संशोधन पद्धतीही वापरण्यात आलेली आहे.

निष्कर्ष – म.गांधी मी व माझे आयुष्य 'एक सत्याची प्रयोगशाळा आहे.' म्हणत होते हे अनेकार्थाने त्यांच्या कृतार्थतेने सिद्ध होते व निदर्शनास येते.

संदर्भ – या लघु शोध निबंधासाठी त्रोटक आधार म्हणून प्रा.माधवी कवी व प्रा.ई.आर.मटवाले लिखीत 'तत्ववेत्यांचे विश्व' या पुस्तकाचा आधार घेतला आहे.

❑❑❑

35.

महात्मा गांधीचे सर्वोदय तत्वज्ञान एक दृष्टिक्षेप

प्रा. गौतम गायकवाड

महात्मा गांधीजींचो सर्वोदय राजकीय तत्वज्ञान म्हणजे संपूर्ण समुदायातील लोकांच्या विचार करणारी विचारधारा होय. शोषण रहित समाज व सर्वांचे कल्याण करणारी समाज व्यवस्था निर्माण करणे मानवी जीवनाच्या फायद्यापासून कोणीही व्यक्ती वंचित राहू नये अशी सर्वांना सुखाने जगता येणारी नवी विचारधारा सर्वांचा उदय म्हणजे समाजातील व्यक्तीचा विकास करण्यासाठी नैसर्गिक व मानवनिर्मित वस्तूचा लाभ सर्वांना मिळावा. बहुसंख्य लोकांच्या सुखाची संकल्पना सर्वोदय सर्वांच्या जीवनाचा विकास (दादा धर्माधिकारी) संपूर्ण समाजाच्या कल्याणाचा विचार म्हणजे सर्वोदय होय. एका नव्या समाज व्यवस्थेचा पाया, जो अहिंसा व ज्ञानावर उभा असेल. सर्वांना विकासाची समान स्पर्धा देणारा विचार आहे. एक आदर्शवादी विचार प्रणाली जी कुणीही कुणाचे शोषण करणार नाही अशी नवव्यवस्था निर्माण करणे. सर्वांचे कल्याण म्हणजे सर्वोदय, वर्गहीन जातिहीन शोषण रहित समाज निर्माण करणे. त्यात व्यक्तीचा समूहाचा सर्वांगीन विकास करण्याची संधी. हा विचार 'भूदान, संपत्तीदान, ग्रामदान' मधून अविष्कृत होतो. 'शस्त्रसत्ता, धनसत्ता, राजसत्ता' लोककल्याणासाठी उपयोगात आणणे, एक आदर्श व्यवस्था की सर्वांना सुखाने राहता, जगता आले पाहिजे. अशी एक राज्य सरकार, शासन विरहित स्वयंपूर्ण, स्वयंनियंत्रित आदर्श व्यवस्था निर्माण करणे हे महात्मा गांधीचे स्वप्न पूर्णत्वास घेऊन जाणारे विनोबासारख्या संतानी कार्य हाती घेऊन संपूर्ण आयुष्य त्या कार्यासाठी समर्पित केले. पुढे लोकनायक जयप्रकाश नारायण, आचार्य दादा धर्माधिकारी, सर्वोदय विचाराला भाष्यकार मिळाले.

सर्वोदय सर्वांचे कल्याण साधणे स्वत:च्या कष्टावर जगणे अधिक उत्पन्न दुर्बलाचे जीवन उन्नत, विकसित करण्यासाठी खर्च करणे, कोणीही कुणाची पिळवणूक करणार नाही. संपूर्ण व्यक्तींचे हित, उत्कर्ष करणे. आर्थिक, राजकीय, शक्तीचे विकेंद्रीकरण करणे, वर्गविरहित समताधिष्ठित शोषणमुक्त समाज निर्माण करणे, तीही अहिंसा मार्गाने करणे होय. महात्मा गांधीजीच्या सर्वोदयात धार्मिक, जातीय ऐक्य, अस्पृश्यता निवारण, दारूबंदी, खादीचा वापर, प्रसार, ग्रामोद्योग, ग्रामसफाई, मूलोद्योग शिक्षण, कौशल्य शिक्षण म्हणजे व्यावसायिक जो स्वंयरोजगार, उद्योग करणारा, स्त्री सुधारणा, प्रौढ शिक्षण, मातृभाषेतून शिक्षण, आरोग्य सुधारणा, गोरक्षण आर्थिक समता अशी १३ कलमे उपक्रम राबविले की आदर्श समाज व्यवस्था निर्माण होऊ शकेल. अशी सर्वोदय विचार धारा सांगते सर्व मानवाची प्रगती करणारी, कल्याण करणारी व्यवस्था होय. या विचाराचा प्रसार - प्रचार करण्यासाठी विनोबा भावे आणि

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai, Dist. Beed
Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

लोकनायक जयप्रकाश नारायण हे सर्वोदय मार्गांनी प्रयोग करीत पक्षविरहित लोकशाही स्थापनेचा आग्रह धरलेला होता. भविष्यात याही विचाराला अधिक अनुयायी मिळतील. नव्हे मिळाले पाहिजे. तो पर्यंत भारतीय संविधान कृतीत उतरवले तर बहुसंख्य लोकांचे कल्याण होऊ शकेल. तसा विचार करून भारताचे संविधान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर लिहतील म्हणूनच महात्मा गांधीनं त्यांचे नाव सुचवले असावे. भविष्याचे काय सांगावे? तुर्तास भारतीय संविधान ही भारतीयांची आचार संहिता सर्वांनी अंगीकारून वाटचाल केली तर सर्वोदय संकल्पना यशस्वी होऊ शकेल. महात्मा गांधी यांनी रस्कीनचे 'अन टू दि लिस्ट' हे पुस्तक अभ्यासले ''येशू ख्रिस्त आपल्या शिष्यांना प्रसाद देतांना म्हणाला होता की, हा शेवटच्या माणसांपर्यंत पोहचवला गेला पाहिजे. मानवी जीवनाच्या फायद्यापासून कुणीही वंचित राहू नये. त्यावर त्यांनी विचाराची उभारणी केली.'' ज्या देशात उदात्त व आनंदी मानवाची संख्या जास्तीत जास्त असते, तोच देश सर्वात अधिक समृध्द होय. आपल्या जीवनाच्या सर्व शक्तींचा ज्याने पूर्ण विकास केला आहे व आपल्या शीलाने व संपत्तीने जो इतरांच्या जीवनाचा विकास करण्यास साह्यभूत होत आहे तोच खरा श्रीमंत होय. अशी व्यक्ती महात्मा गांधी होय. हा विचार तथागत बुध्दाच्या तत्वज्ञानात दिसला तो डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या भारतीय संविधानात आलेला आहे. हे लक्षात घेतले पाहिजे. सर्वोदयात संपूर्ण समाजाच्या हिताचा, सुखाचा, कल्याणाचा विचार केलेला आहे. शोषणरहित सर्वांचे कल्याण करणारी समाजरचना अभिप्रेत आहे. फक्त तो शासनमुक्त, पक्षविरहीत सर्वांच्या अभ्युदयाचा, प्रगतीचा, पुरस्कार करणाऱ्या विचाराचा आग्रह धरलेला आहे. सर्वोदय विचारप्रणाली भारतीय, बुध्द तत्वज्ञानात आढळते. सर्वोदय विचार राज्यविरहीत लोकशाही स्थापन करण्याचा उद्देश आहे. कारण राजसत्ता हिंसेवर आधारित असते. तसं हे अवघड आहे. आजची लोकशाहीत जे महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना डोक्यावर घेऊन नाचताहेत परंतू त्यांच्या विचार कृतीत आणताना दिसत नाही. म्हणून गांधी प्रारंभापासून ते आजपर्यंत राज्यकर्ते महात्मा गांधीजींचे चलने नाने करून वापरत आहेत. महापुरूषाच्या विचाराचा वापर करणारे अखेर ते त्यांच्या जीवनात, राजकारणात सक्सेस होत असले तरी त्याचा भविष्यकाळ उज्ज्वल नाही. कारण माणसं मारणाऱ्या विचार नव्हे तर वाचणाऱ्या, जीवनदान देणाऱ्या विचाराला काळच समाजाला तारणारा आहे. म्हणून बुध्द, महात्मा, गांधी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आज, उद्या पुढेही भारतीय समाजाचे नव्हे तर जगाचे 'आयकॉन' होतील, म्हणून दिवसेंदिवस त्यांच्या विचाराला अधिकाधिक भाष्यकार, अनुयायी मिळताहेत. भविष्यात सर्वांच्या सुखाचे फळ चाखायला मिळतील हा विश्वास लोकमनात साठवत जातो आहे तो विचार अंगिकारल्यास भारत एक समृध्द राष्ट्र होईल. नव्हे जगही जे बुध्द, येशू, गांधी, आंबेडकर विचाराचे उच्चाटन करण्यास पुढे सरसावतील त्याचा नायनाट होईल. निसर्गाने निर्माण केलेली कोणतीही शास्त्र व शस्त्र असो. त्यांचा वापर मानवकल्याणासाठी केला तरच ती विद्या विकसित होते. जगात अशा विद्येची, तत्वज्ञानाची पूजा केली जाते. आपण भारतीय मारणाऱ्या नव्हे तारणाऱ्या विचाराचे पाईक आहोत या महामानवाने भारतीयाचे वैचारिक दारिद्र्य घालवले. त्यांच्या विचाराचा प्रसार-प्रचार करण्याचे भाग्य भारतीयांना लाभले आहे. या मानवकल्याणाच्या मार्गावरून सर्वांनी पाऊले टाकण्यातच शहाणपण आहे. हेच भारतीय तत्वज्ञान, भारतीय संस्कृती, जगात सर्वत्र गेली, तिचा पहिला प्रारंभ तथागत गौतम बुध्दांनी केला. पुढे महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी प्रसार - प्रचार केला. हे मान्य करावे लागेल. आपण बुध्दाची अहिंसा दया, क्षमा, शांती ही महात्मा गांधीजीची म्हणून सांगत आहोत. मुळात ती तथागत बुध्दानी सांगितली आहे. ती अंगीकारली महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी, म्हणून ते शोषिताचे उध्दारक, मानकल्याणाचे निर्माते जगाचे आयकॉन ठरले आहेत.

संदर्भ :-

१. गांधी उद्यासाठी - संपादक दिलीप कुलकर्णी
२. महात्मा गांधी विचार व समकालीन समाज - डॉ. डी.आर.पाटील
३. गंगेमध्ये गगन विरळले - अंबरीश मिश्र
४. महात्मा गांधी विचार सृष्टी - यशवंत सुमन

□□□

UGC Pattern

IT Application in Business

Dr. Rayalwar A. P.
Dr. Kulkarni M. K.
Shri. Hivarekar S. S.
Dr. Lengare K. B.

REDMI NOTE 8 PRO
64MP QUAD CAMERA

Publisher	:-	Anand Prakashan, Jaisingpura, Aurangabad.(M.S) Phone No. : (0240) - 2400371. Cell : 9970148704
©	:-	Publisher
Typeset At	:-	Anand Computer Aurangabad.
Edition	:-	Ist Edition
Date	:-	28 August 2019
ISBN No	:-	978-81-942031-4-8
Cover Design	:-	Apple Design Aurangabad.
Printed At	:-	Adarsh Prints Aurangabad .
Main Distributor	:-	Anand Book Depot Jaisingpura, Aurangabad - 431004 Phone No. : (0240) - 2400371 Cell : 9890032121
Price	:-	160/-

REDMI NOTE 8 PRO
64MP QUAD CAMERA

अण्णा भाऊ : माणूसकेंद्री साहित्याचा निर्माता

मराठी साहित्य माणूसकेंद्री, विचारकेंद्री, परिवर्तनकेंद्री आणि युद्धकेंद्री करण्यात जे काही अगदीच मोजके साहित्यिक आहेत, त्यात कॉ. अण्णा भाऊ साठे यांचे स्थान खूप वरचे आहे. नवा समाज आणि नवा माणूस घडवण्यासाठी अण्णा भाऊंनी आपली लेखणी आणि वाणी झिजवली. आपल्या शब्दांचं आणि आयुष्याचंही आंदोलन केलं. साहित्यातील सर्व प्रकार समर्थपणे हाताळले आणि साहित्याचंच हत्यार करून समाजव्यवस्था बदलण्याचा प्रयत्न केला. अण्णा भाऊंसमोर दोन शत्रू होते. वर्ग आणि वर्ण. या महाभयंकर शत्रूंशी दोन हात करण्याकरता त्यांनी कार्ल मार्क्स आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा खूप वापर केला. साहित्याचा उद्देश रंजन नसून तो समाजपरिवर्तन करण्याचा असतो. स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता या मूल्यांच्या संवर्धनासाठी असतो. अन्यायाच्या प्रतिकारासाठी असतो हेच अण्णा भाऊ सांगत राहिले. लिहीत राहिले. माणूसकेंद्री साहित्यामुळे ते खूप लवकर वैश्विक साहित्यिक बनले.

ज्या साहित्यात अनेक वर्षे देव, धर्म, दैव नायक होते, तेथे अण्णा भाऊंनी माणसाला नायकत्व बहाल केले. त्याच्या लढायांना नायकत्व बहाल केले. एवढे करूनही इथल्या अतिगामी विचारांनी अण्णा भाऊ साहित्यिक होते हेच मान्य केले नाही; पण नव्या काळाने, नव्या पिढीने, परिवर्तनवादी बनू पाहणाऱ्या समाजाने मात्र त्यांना साहित्यरत्न, साहित्यसम्राट आणि वैश्विक साहित्य बनवले. अण्णा भाऊ थोर साहित्यिक होते यासाठी आता सडीक व्यवस्थेच्या प्रमाणपत्राची गरज राहिलेली नाही. देशभर, जगभर अण्णा भाऊंच्या विचारांवर अभ्यास सुरू आहे. 'अण्णा भाऊ : व्यक्ती आणि साहित्य' हा महाग्रंथ त्यातलाच एक भाग आहे. अनेक अभ्यासकांनी अनेक कॅमेरे लावून अण्णा भाऊंच्या उदंड कर्तृत्वाला पकडण्याचा एक प्रयत्न म्हणजे हा ग्रंथ आहे. हा प्रयत्न अधिक खोल, अधिक रूंद, अधिक गंभीर व्हावा. निदान यापुढे तरी व्हावा अशी माझी अपेक्षा आहे. तरीही एक मोठा प्रकल्प पूर्ण करणारे संपादक डॉ. राजकुमार मस्के आणि डॉ. लहू वाघमारे यांना द्यावे तेवढे धन्यवाद कमीच आहेत. अण्णा भाऊंकडे पाहण्याची आणखी व्यापक दृष्टी त्यांना लाभो या सदिच्छेसह!

उत्तम कांबळे

ज्येष्ठ साहित्यिक व समीक्षक

युगप्रवर्तक प्रकाशन

अण्णा भाऊ साठे व्यक्ती, साहित्य आणि समीक्षा

संपादक डॉ. राजकुमार मस्के डॉ. लहू वाघमारे

अण्णा भाऊ साठे

व्यक्ती, साहित्य आणि समीक्षा

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

संपादक

युगप्रवर्तक प्रकाशन

अण्णा भाऊ साठे : व्यक्ती, साहित्य आणि समीक्षा

(Anna Bhau Sathe : Vyakti, Sahitya aani Sameeksha)

संपादक :

डॉ. राजकुमार मस्के

शिवालय, बीदर रेल्वे गेटच्या पूर्वेस, साई नगर, उदगीर, मो.: ९८९०५९६२५५

डॉ. लहू वाघमारे, सुभेदार रामजी नगर, लातूर, मो.:९८२३८२७४३८

प्रकाशक :

© युगप्रवर्तक प्रकाशन

बाभळगाव, ता. जि. लातूर-४१३ ५३१ भ्र.: ९३७३८५४४१६

मुद्रण, अक्षरजुळणी :

विश्व ऑफसेट प्रिंटर्स, बाभळगाव, ता. जि. लातूर-४१३ ५३१

भ्र.: ७०५८८४८६४८

मुद्रित शोधन :

डॉ. लहू वाघमारे

मुखपृष्ठ : शिवाजी हांडे, ९९६००६५५११

आवृत्ती पहिली : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती, १४ एप्रिल २०१९

ISBN : ९७८-८१-९३७४७७-०-४

मूल्य : ₹ ६००/-

*प्रस्तुत ग्रंथातील लेखकांच्या मताशी संपादक, प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

संपादक मंडळ

अतिथी संपादक

यशवंत मनोहर

संपादक

डॉ. राजकुमार मस्के

डॉ. लहू वाघमारे

सह संपादक

डॉ. जयद्रथ जाधव

प्रा. अमोल पगार

डॉ. मारोती कसाब

डॉ. दुष्यंत कटारे

कार्यकारी संपादक

डॉ. चंद्रकांत वाघमारे

डॉ. नारायण कांबळे

संपादक मंडळ

डॉ. गणेश चंदनशिवे

डॉ. सुशीलप्रकाश चिमोरे

डॉ. सोमनाथ कदम

डॉ. ममता इंगोले

प्रा. नयन राजमाने

डॉ. पद्माकर पिटले

डॉ. संतोष हंकारे

डॉ. मारोती गायकवाड

डॉ. ओमशिवा लिगाडे

डॉ. सा. द. सोनसळे

डॉ. अरविंद कदम

प्रा. आरती गायकवाड

प्रा. रवींद्र बोरसे

डॉ. संजय कसाब

श्रीमती मधुबाला हुडगे

सौ. नीता मोरे

Kholeshwar Mahavidyalaya Ambajogai, Dist. Beed

Principal

Kholeshwar Mahavidyalaya

Ambajogai, Dist. Beed

ISBN : 978-81-937477-0-4

अ.क्र.	लेख / लेखकाचे नाव	पृष्ठ
	अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील मूल्याविष्कार डॉ. अनंत राऊत	११६-१२५
४	अण्णा भाऊ साठे यांच्या दोन कथासंग्रहांतील भाषा : एक आकलन डॉ. राजकुमार मस्के	१२६-१३६
१५	अण्णा भाऊंच्या लोकनाट्यातील नायक डॉ. जयद्रथ जाधव	१३७-१५०
१६	अण्णा भाऊ साठे यांची वैचारिक दृष्टी पांडुरंग अडसुळे	१५१-१५६
१७	अण्णा भाऊ साठेंच्या साहित्यातील परिवर्तनवादी दृष्टिकोन आणि आजचे वास्तव डॉ. नारायण तु. कांबळे	१५७-१७३
१८	आंबेडकरवादी अण्णा भाऊ साठे : मतलबी लोकांनी लपवलेले वास्तव डॉ. सा. द. सोनसळे	१७४-१८५
१९	स्वातंत्र्याचे पाईक : अण्णा भाऊ साठे प्रा. गौतम गायकवाड	१८६-१९५
२०	लोकशाहीर आणि राष्ट्रसंत : परिवर्तनाचे एकच सूत्र डॉ. माधव जाधव	१९६-२०२
२१	अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील विद्रोह डॉ. बी. टी. अंभोरे	२०३-२०८
२२	झुंझार लेखणीचा वाटसरू डॉ. दुष्यंत मनोहर कटारे	२०९-२१३
२३	जनतेसाठी जगणारा आणि लिहिणारा लेखक : अण्णा भाऊ साठे डॉ. मारोती द. कसाब	२१४-२२४
२४	अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील आंबेडकरी विचार आरती केशवराव गायकवाड	२२५-२३०
२५	अण्णा भाऊ साठे आणि वाङ्मयीन भूमिका डॉ. विजयकुमार काशीनाथ करजकर	२३१-२३८
२६	बंदिस्त लोकशाहीर अण्णा भाऊ आणि डॉ. बाबासाहेब मच्छिंद्र कांबळे	२३९-२४२

ISBN : 978-81-937477-0-4

अ.क्र.	लेख / लेखकाचे नाव	पृष्ठ
२७	अण्णा भाऊंच्या उपेक्षेने कादंबरीचे शतक कलंकित झाले! डॉ. शत्रुघ्न जाधव	
२८	अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यावर तात्त्विक विचारांचा प्रभाव डॉ. सुशीलप्रकाश चिमोरे	२४८-२५६
२९	अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथा-कादंबरीतून व्यक्त होणारे स्त्रीविषयक विचार डॉ. ममता जानराव इंगोले	
३०	माझे माहेर वाघदरा डॉ. शंकरानंद येडले	२६७-२७१
३१	अण्णा भाऊंच्या कादंबरीतील शेतकरी डॉ. सौ. जयदेवी पवार	२७२-२७६
३२	अण्णा भाऊ साठे यांचा भाषिक सौंदर्याविष्कार ॲड. राजेंद्र लातूरकर	२७७-२८२
३३	अण्णा भाऊ साठे यांचा आंबेडकरवाद डॉ. लहू दिगंबर वाघमारे	२८३-२९१
३४	अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील पुरुष नायकांच्या व्यक्तिरेखा डॉ. नरसिंग कदम	२९२-२९६
३५	समाजवादी अण्णा भाऊ साठे प्रा. अमोल पगार	२९७-२९८
३६	अण्णा भाऊ साठे यांचे जीवन आणि साहित्य वास्तव डॉ. दिलीप सावंत	२९९-३०२
३७	'अण्णा भाऊं'च्या साहित्याचा समाजजीवनावरील परिणाम प्रा. शंकर यशवंत भोसले / प्रा. रत्नाकर चंद्रकांत बेडगे	३०३-३०७
३८	प्रतिभावंत लेखणीचा राजा - अण्णा भाऊ साठे प्रा. शिवाजीराव देवनाळे	३०८-३१४
३९	'थड्यातील हाडं'मधील विषमतेचे दर्शन डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे	३१५-३२०
४०	अण्णा भाऊ साठे यांच्या शाहिरीतील भारतीय स्वातंत्र्यलढ्याचे प्रतिबिंब डॉ. ओमशिवा लिगाडे	३२१-३२५

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

ISBN : 978-81-937477-0-4

११

स्वातंत्र्याचे पाईक : अण्णा भाऊ साठे

प्रा. गौतम गायकवाड
खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई, जि. बीड

वाटेगावच्या वस्तीला। त्या अंधाऱ्या रात्रीला।
अण्णा भाऊंच्या जन्माने। सुटला सुगंध मातीला।।धृ।।
दीड दिसात शिकलेला। साऱ्या जगाने पाहिला।
संघर्षाचा मंत्र दिधला। साऱ्या मानव जातीला ।।१।।
अण्णाभाऊंच्या लेखणीला। होती शपथ समतेची।
दिधला साहित्यात मान। आठरा पगड जातीला ।।२।।
शिंदे कविच्या शब्दानं। शहारे फुटावे अंगाला।
सारा जमाज जगावा। अण्णा भाऊंच्या ढंगाला ।।३।।

माझी माणसं... माझी कवनं... गायली... गात राहतील. शिंदेप्रमाणे अनेकजण. आम्हीही स्वातंत्र्याची कवनं गायली. अनेकांना स्वातंत्र्यस्फूर्तीच्या प्रेरणा दिल्या. प्रसंगी लढ्यात सहभागीही झालो. दुसऱ्यासाठी मरण्यात जीवनाचं सार्थक मानलं... आमच्या ढंगाला कुणी जागतं? आमचा ढंग कुणाला कळला...? अन् पचवता आला? आम्ही कट्टर मार्क्सवादी, आंबेडकरवादी. आंबेडकर माझे दैवत. म्हणून तर त्यांच्या झुंझार लेखणीला 'फकिरा' अर्पण केली. हे कर्मठांना कसं आवडेल? तसं मला कुठलाच वारसा लाभलेला नाही? जन्म गावकुसाबाहेर... तोही आकाडात... मृत्यू आकाडात. कमालीचं दारिद्र्य... घरात नांदायचं नव्हे, पाचवीला पुंजलेलं. पोटासाठी वाटेगाव ते मुंबई गाठली. पोटाची गार भरली नाही. शेवटी भुकेनी व्याकूळ झालो. तेव्हा दोन रुपयाला 'चित्रा' कादंबरी विकली... त्याची दारू पिऊन... पाय खोडून मेलो... हे नारायण सुर्वेना माहिती आहे. त्यांनी आणि माझे मित्र शाहीर अमरशेख, गव्हाणकर यांनी पैसा जमवून म्हणजे पट्टी करून माझी माती केली... म्हणे? बेवारशी... उपेक्षितच नशीब गांडो... कळलं असतं भविष्य? तळहातावरच्या रेषा पाहून... कुंडली मांडून, ज्योतिषी शास्त्र शिकून... तर 'अलगुज' घुमवून नाचवली नसती 'वैजयंता'... 'चिखलाच्या कमळात,' तमाशाच्या फडात 'भानामती' करून

सोडला असता 'भोमक्या' वाघ... गुलाम करणाऱ्या वैऱ्याविरुद्ध अन् 'ठासलेल्या बंदुका' घेऊन गळ्यात 'काडतूसा'ची माळ घालून दोन हात केले असते. अन् 'अग्निदिव्या'च्या आगीत उभा करून केला असता 'आघात' पिसा[illegible]वर. पर काय करावं? आम्ही 'खुळंवाडी'तील 'अकलेची गोष्ट' शाळे[illegible] गेलेल्याला [illegible] सुचेल? शिवाय डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा शिष्य... पर्यायी [illegible] बुद्धांचा शिष्य... 'खून का बदला खून' शिकलो नाही. म्हणून कुणीच जवळ केलं नाही. न मलाही [illegible] माणसं सोडून जावं वाटलं नाही. अन्यता साहित्यसम्राट होईल इतकं [illegible]वत करू शकलो नसतो. शिवाय इथं पाहिजे जातीचे...

...तसं लोकमान्य टिळकाचं बरं... उच्चवर्गीय श्रेष्ठ अशा चित्पावन ब्राह्मणकुळात जन्माला आले. त्यांचा एक ऑगस्टला मृत्यू झाला न् माझा गावकुसाबाहेर जन्म झाला. ते लोकमान्य झाले अन् मी अण्णा भाऊ झालो... साहित्यसम्राट, लोकशाहीर झालो. तसे आम्ही दोघेही असामान्य पुरुष. मी गावकुसाबाहेर राहून गावातील... गावकुसाबाहेरील... फकिरा, सत्तू भोसले, हिंदूराव... या पराक्रमी क्रांतिकारकांच्या गौरवगाथा पोवाड्यातून गाणारा लोकशाहीर आहे. शिवाय माझ्या रक्तामांसाची माणसं... लोकमान्य टिळकांचासुद्धा गौरव केला. लोकमान्य टिळक यांनी तुरुंगात 'गीतांजली' लिहून स्वातंत्र्याचे सूक्त गायले. असे आम्ही दोघे सरस्वतीच्या पोटी बृहस्पती म्हणून जन्माला आलो. आमच्या दोघांच्याही लेखणीतून देशभक्तीचा सुगंध दरवळत ठेवला. राहिला म्हणून तर महात्मा गांधीजीच्या काळात स्वातंत्र्याची पहाट उगवली. आम्ही वातावरण पेटवलं... लोकमानस तयार केलं... म्हणून १९४२ च्या आंदोलनात सामान्य जनता जीवाची पर्वा न करता... स्वातंत्र्यचळवळीत उतरली. करू किंवा मरू... देश पेटून उठला. ब्रिटिशाला पळवलं... महात्मा गांधीजीच्या काळात स्वातंत्र्य मिळालं. जनता त्यांच्या मागं होती? स्वातंत्र्य मिळवण्यासाठी... स्वातंत्र्याच्या मागं होती, पर्यायानं बहुसंख्य जनता महात्मा गांधीजींना मानत होती हं! विषयांतर होत नाही ना? असो, अशा महापुरुषाची तुम्हाला आठवण करून द्यावी लागते ना! पुण्यतिथी, जयंती साजरी करायला. करतात का नाही? कुणी बघत बसलंच म्हणा नाही तर आता कुठं आदर्श... त्यागी माणसं आहेत वाट्टेल. आदर्श... वारसा तर पिढीच्या समोर ठेवा. जाऊ द्या तो तुमचा प्रश्न. परकीय सत्तेतून तुम्हाला मुक्त करायचं होतं. केलं. टिकवा. 'स्वातंत्र्य मिळविणे हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे.' त्यासाठी लढले. त्यांची एक ऑगस्टला पुण्यतिथी आहे. आम्ही भारतीय स्वातंत्र्याचे स्वागत करून जय-जयकार करीत दुसरीकडे मिळालेले स्वातंत्र्य आमच्यासाठी नाही. 'यह आझादी झूठी है, देश की जनता भूखी है,' जातीयता... गरिबी संपली नाही, म्हणून कशाची पर्वा न करता मी स्वत: आणि माझे मित्र शाहीर अमरशेख, दोघांनी १६ ऑगस्ट १९४७ [illegible] स्वातंत्र्याला

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

ISBN : 978-81-937477-0-4

विरोध म्हणून मोर्चा काढला होता. त्याचा अर्थ स्वातंत्र्याला विरोध होता, असे नाही. अतिशय परिश्रमाने मिळवलेल्या स्वातंत्र्यात दलित, अस्पृश्यांना माणसासारखे वागवावे. त्यांना माणसासारखे जगता यावे. अशा मिळणाऱ्या... मिळालेल्या... मिळविलेल्या स्वातंत्र्यात आम्हाला... दलित, अस्पृश्य, गरीब, कष्टकरी माणूस म्हणून वागायला तयार आहात...? तर जेव्हाच्या तेव्हा बघू... 'गहू तवा पोळ्या,' असा म्हणणारा एक कर्मठवर्ग होता. त्याचे प्रतिनिधित्व करणारे आर.एस. एस. चे जन्मदाते डॉ. केशव हेडगेवार यांना यशवंतराव चव्हाणांनी वरील प्रश्न विचारला... तर म्हणाले होते... 'आमची हिंदुस्थानची व्याख्या मनणारे सगळे आमच्यात सामील होऊ शकतील आणि असिंधू... सिंधू... वगैरे..., या बॅरिस्टरच्या व्याख्येत जो जो बसेल तो तो हिंदुस्थानचा खरा निष्ठावान नागरिक, अशी आमची भूमिका आहे.' तर यशवंतरावांनी म्हटलं... 'जे या व्याख्येत बसत नाहीत अशी कोट्यवधी माणसे जर या देशात असतील, तर त्यांचे काय करायचे?' तर डॉ. केशव हेडगेवारांनी सांगितले... 'की तो प्रश्न उभा राहील तेव्हा पाहता येईल.' तेव्हा यशवतंरावांनी व्यर्थ चर्चा थांबविली अन् एका विशिष्ट वर्गाची फॅसिस्ट संघटना बनवताहेत यात कर्तव्य नाही म्हणून पुन्हा मित्रासह आर.एस.एस. पासून चार पाउले दूर राहिले. (कृष्णाकाठ- यशवंतराव चव्हाण, पृ. क्र. ११८) हे स्वातंत्र्य मूठभर लोकांचे, पुढाऱ्यांचे आम्हाला काय व्हावे? या स्वातंत्र्याचा काय अर्थ आणि कोट्यवधी दलित, गरीब, शेतकरी, कष्टकरीवर्गाचे काय?... म्हणून मोर्चा काढला... याचा अर्थ माझ्याजवळ देशभक्ती, राष्ट्रनिष्ठा नव्हती किंवा स्वातंत्र्याला विरोध होता असे नाही... तो एक विचारप्रवाह मांडणाऱ्या विचारवंत-कलावंतामधील मी एक. शिवाय माझ्या साहित्यकृतीत... तसा विरोध जाणवतसुद्धा नाही, उलट देशाला स्वातंत्र्य मिळावे ते अबाधित राहावे... राहिले... टिकले पाहिजे, या विचारांचा आहे. नव्हे, देशाचे स्वातंत्र्य, पुरुषांचा स्वाभिमान, प्रतिष्ठा, पराक्रम हे माझ्या साहित्यातील सर्वश्रेष्ठ मूल्ये आहेत. देशाला स्वातंत्र्य मिळावे, स्वातंत्र्यात दलितांना स्वतंत्रणे जगता यावे, सामान्य माणसाचे सुराज्य असावे. दलितांना दास्य-गुलामीतून मुक्ती मिळावी, सुरक्षितता, संरक्षण मिळावे, स्वत:चा उत्कर्ष करून मनाप्रमाणे जगता यावे. व्यक्तीच्या हाती सत्ता हवी, ती बहुसंख्य कर्मठ ब्राह्मण्यवादी कशी मान्य होईल? डॉ. केशव हेडगेवार यांनी तर हमी देऊ... विचार करूसुद्धा म्हटले नाही. म्हणून स्वातंत्र्य चळवळ करणारी इंडियन नॅशनल काँग्रेस आर्यभट्ट लोकांनी स्थापली असल्याची टीका महात्मा फुल्यांनी केली होती. म्हणून इंग्रज लोक आज आहेत, उद्या नाही. ते आपल्या जन्मास पुरतील, असे कोणाच्याने खात्री देऊन सांगत नाही. यास्तव त्या लोकांचे राज्य या देशात आहे, तोच आपण शूद्रांनी ...नदी करून भटांच्या वडिलोपार्जित दास्यातून मुक्त व्हावे, यातच मोठा शहाणपणा आहे. (महात्म्याचा महात्मा- नाना ठाक ढाकूलकर, पृ. क्र. २६) 'कारण स्वराज्य

ISBN : 978-81-937477-0-4

जसा ब्राह्मणांचा जन्मसिद्ध हक्क आहे, तसाच तो महारांचाही आहे.' (टाईम्स ऑफ इंडिया- १६/०१/१९९९) 'स्वराज्य सामान्य माणसाचे असावे, स्वराज्य असे द्या की, ज्यात बहिष्कृत वर्गाचेही राज्य असले पाहिजे.' (मूकनायक- २८ फेब्रुवारी १९२०) हीच माझीही मागणी होती. गुलामगिरी राहणार तर ते स्वातंत्र्य काय कामाचे? आम्हाला असे स्वराज्य हवे, की ज्यात माणूस देशाच्या भल्यासाठी जगू शकेल (डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि स्वातंत्र्य चळवळ- राजा जाधव, पृ. क्र. २-३) या विचारांच्या माणसांना राष्ट्रद्रोही ठरवतात? असे स्वातंत्र्य मिळविण्यासाठी माझ्या मायभूमीच्या रक्षणासाठी मी माझे जीवन अर्पण करीन म्हणणाऱ्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा मी चेला विरोध कसा करणार? नव्हे असे राष्ट्रवादी, स्वातंत्र्यवादी नायकांना... म्हणजे फकिरा, सत्तू भोसले, तात्या मांग, निळू मांग, नरसू, मास्तर, मंगला, हिंदूराव अशा व्यक्तिरेखा साहित्यकृतीतून उभ्या केल्या आहेत. हे नायक प्रजेचे हित, रयतेची काळजी घेणारे, मानवाचे कल्याण चाहणारे, न्याय मागणारे आहेत. त्यातील फकिरा, सत्तू भोसले, हिंदूराव हे माझे मानसपुत्र आहेत. माझे नायक समाजहितासाठी इंग्रजाविरुद्ध आणि स्वकियांविरुद्ध आंदोलन पुकारून रान उठवले. रान पेटवले, ते शेतकऱ्यांच्या राज्यासाठी, कामगारांच्या राज्यासाठी लावू पणाला प्राण म्हणून कंबर कसून लढतात. ते इंग्रजी साम्राज्याला, सत्तेला गारद करण्यासाठी स्वातंत्र्यासाठी आत्मबलिदान देतात. नव्हे, त्यासाठी लढता-लढता मातीत पावन होऊन जातात. लोकांच्या... भारतीय जनतेच्या मनात राष्ट्रप्रेमाची, स्वातंत्र्याची ज्योत तेवत ठेवणारा... हिंदूराव, सत्तू भोसले, फकिरा- ध्येयवादी व्यक्तिरेखा वाघ होऊन लढतात, स्वातंत्र्यासाठी उदार होऊन लढणाऱ्या तरुणांची, वीरांची तेजोमय गाथा आहे. ते ब्रिटिशांना सळो की पळो करून सोडणारा सत्तू वारणेच्या खोऱ्यातला वाघ होता. राष्ट्रीय स्वातंत्र्यासाठी भारतीय स्वातंत्र्ययुद्धात समर्पण करणारा सत्तू हा वारणेचा नव्हे, इंग्रजांचा कर्दनकाळ वाघ आहे. तो वाघ क्रांतिसिंह नाना पाटील समोर ठेवून उभा केला. धैर्याने रणनीतीत उभारून ब्रिटिश सरकार उलथून टाकण्यासाठी बेभानपणे जीवाची कुर्बानी करणारा हिंदूराव भारताचा नेपोलियन नव्हे? ब्रिटिशांची अरेरावी, गुलामगिरी, दडपशाही, साम्राज्यशाहीविरुद्ध बंड पुकारणाऱ्या क्रांतिवीर सिंहाची शौर्यगाथा गायिल्या. स्वातंत्र्याच्या पूजेसाठी क्रांतीची भाषा करून जीवनाचा होम करणारे वीर आहेत. स्वातंत्र्याच्या क्रांतिकुंडात आहुती देऊन स्वातंत्र्याचा दीप प्रज्वलित ठेवला. लढता-लढता मरणात जय मानला. असे लढाऊ, बंडखोर, हिंमतवान, पिळदार माणसं... स्वातंत्र्याच्या होमकुंडात स्वत:ला झोकून देणाऱ्या 'मास्तर'ची ज्वालागाथा, 'वारणेचा वाघ'मधील हिंदूराव, मंगला... स्वातंत्र्यपूर्व काळात इंग्रजांविरूद्ध भूमिगत राहून कधी प्रत्यक्षपणे... मातृभूमीसाठी तळहातावर शीर घेऊन लढणारे, इंग्रजी सत्ता व स्वकियांविरुद्ध बंड करून रणांगणाच्या युद्धभूमीवर

ISBN : 978-81-937477-0-4

लढणाऱ्या देशभक्ताची क्रांतिकारकांच्या पराक्रमाची गाथा... गातो. तसेच 'वारणेचा वाघ'मधील हिंदूराव क्रांतिकारक लढवय्या, पराक्रमी वीरनायक गळ्यात काडतुसाची माळ घालून... खांद्यावर बंदूक लटकवून 'आम्ही बहादूर करून गर्दी आम्हीच परका पळवला तरुण रणात खेळवला, सदा अग्रणी लढा देवूनी स्वतंत्र भारत मिळविला.' (पुढारी मिळाला- भोसले अप्रकाशित वगनाट्य, पृ. क्र. ७३) जीवाचे रान करून ब्रिटिशांना लढा देऊन पळवून लावले तो वाघ परकियाला गिळंकृत करणारा, 'अग्निदिव्य' आणि 'वारणेचा वाघ'मधील चंद्रा, मंगला... बलवान शत्रूशी निकराने हातात शस्त्र घेऊन विरोधकांशी झुंज देतात. देशासाठी जीवाची पर्वा न करता सुखाला पाठ फिरवून लढतात. चंद्राबाई मेरी झाशी नही देऊंगी म्हणणारी रणरागिनी झाशीची राणी नव्हे? गुलामीची जाणीव करून देणारा फकिरा..., 'जिवंत काडतूस'मधील धाडसी, शूर, राष्ट्रप्रेमी, देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी स्वत:चा जीव झोकून देणारा... मृत्यूशी अखंड झुंजणारा नरसू, 'बंडवाला' कथेतील अन्यायाविरुद्ध लढणारा क्रांतिकारक तात्या मांग, 'थडग्यातील हाडं'मधील 'खंडणी का द्यायची? लढाई देऊ या. येवू दे बंड,' म्हणून देशासाठी व गावासाठी मरणारा रायनाक महार, हे सर्व क्रांतिवीर मळ्याला उठवून लढायला सामील करून घेणारे, मानवमुक्तीसाठी लढणारे, लढवय्ये, निष्ठावान, स्वाभिमानी, पराक्रमी नायकांना या देशाच्या स्वातंत्र्यापुढे, राष्ट्रप्रेमापुढे सर्व गौण वाटते. पारतंत्र्याविरुद्ध लढताना सुखाचा त्याग, स्वत:च्या व समूहाच्या स्वातंत्र्यासाठी झगडत राहतात. १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात सर्वस्वाचा होम करणारे वीर नायक पराक्रमी इतिहासपुरुषांमधील क्रांतिसिंह नाना पाटील, धनाजी, संताजी, बाजीप्रभू, जिवा-शिवा, संभाजी, सुभाषचंद्र बोस, स्वातंत्र्यवीर सावरकर... याप्रमाणे इतिहासपुरुष ठरतात. नव्हे, तसं वास्तवात तसे वातावरण निर्माण करून स्वातंत्र्यप्रेरणा जिवंत ठेवतात. नव्हे, बहुजनांतील वीर नायक ठरतात. माणसांच्या घरादाराची... संसाराची होळी करणाऱ्या, माणुसकीला काळिमा फासणाऱ्या, माणसांचे जगणे हिसकावून गुलामी करणाऱ्या शोषणव्यवस्थेविरुद्ध बुलंद आवाज उठवून बंड करतात. माणूस स्वतंत्रपणे सलामत राहण्यासाठी झगडतात. माय-मातीशी समरस झालेली माणसं आहेत. म्हणून देवांना नमन न करता, या वीरपुरुषांना, राष्ट्रवीर, देशभक्त, हुतात्म्यांना वंदन करून लेखनाला, पोवाडा गायला सुरूवात करतो. माझ्याही मनगटात जोर होता. गुलामगिरीविरुद्ध लढण्याची खुमखुमी होती. दु:ख, दैन्य, दारिद्र्य, गुलामी नष्ट करू इच्छिणाऱ्या गोळ्यांचं कोठारच होतं. म्हणून लेखनातून ठिणग्या पडल्या. त्यास मानवतावादाच्या तलवारींना समाजवादाची चढलेली धार शाईतून वाहते. स्वातंत्र्यात स्वत:चे स्वजीवन स्वाभिमानाने जगता यावे, ही मागणी चुकीची आहे? अन्यायाचा सूड जागाच्या पाठीवर कुठेही असो, ते नष्ट करणे हा माझ्या लेखनाचा उद्देश पराक्रमी हुतात्म्या राष्ट्रवीरांमागे आहे.

ISBN : 978-81-937477-0-4

इंग्रजांची सत्ता असतानाही 'प्रतिसरकार' स्थापून, ग्रामराज्याप्रमाणे स्वतंत्र कारभार करायला लावणारे क्रांतिसिंह नाना पाटील याना जे [illegible] आम्हाला हव 'गावचा कारभार गाव करेल, तिथं गावाचं काही चालणार [illegible] धनी चाकर नाही.' (५७,५९) 'कारण आता आम्ही माणसं [illegible] आणि [illegible] जीणं जगावं, असं आम्हाला वाटतं. म्हणून बंड केलं आहे.' ([illegible]) 'त्यांना [illegible] होयाचं, त्यांनी नेहमी मरायला तयार असावं लागतं.' सर्वांना [illegible] खुलं करण्यासाठी 'कुंभकर्णाच्या अवलादीचं राज्य संपवून टाकण्यासाठी [illegible] घेवूनच याच्या उरावर नाचलं पाहिजे.' (फकिरा) शोषण करणाऱ्या इंग्रज सरकाराविरुद्ध बंड आहे. 'आम्ही संपणार की आमची बंडखोरी संपणार, हे कोणालाच सांगता येणार नाही. पण जर का हे सरकार संपलं व आपलं सरकार आलं तर मात्र आमचीही बंडखोरी संपणार.' (वारणेच्या खोऱ्यात-४, ५) 'नवं म्हटलं काळ बदललाय शिवाय माणूस हुशार झालाय. नवं कायदं आल्यात.' ('बिलिंदर बुढवं' मधील मनू) हे कायद निर्माण केलं... ते भारतीय कोट्यवधी दलित, बहिष्कृत जनतेची चेतना, अस्मिता युगनिर्माणकर्त्यांचं स्मरण झाले... ते हे जीण 'जग बदल घालुनि घाव, सांगुनी गेले मज भीमराव' त्यांचा मी पाईक कसं विसरेन? मानवनिर्मित शोषण संपवून... मानवजातीचं हित मंगल करण्यासाठी लढणाऱ्या माणसांना वारसा पराक्रमाचा आहे... लढवय्या जात होती, आहे. बंड कोणाविरुद्ध आणि कशासाठी? तर परकीय-स्वकीय शोषण, गुलामी, सत्ता उलथून स्वतंत्र माणूस म्हणून जगण्यासाठी बंड केलं, तेव्हा आम्ही सलामत होतो? नव्हतो. म्हणून जुलूम व गुलामगिरीविरुद्ध अग्नीचा गोळा होऊन शत्रूवर तुटून पडतात. क्रांतीची मशाल तेवत प्रकाश देतात... स्वतंत्र जगण्याची पहाट केव्हा येईल. सूर्य उगवेल... जगातला अंधार घालवून देईल. अशा सूर्यांना जन्माला घातला... तोसुद्धा या व्यक्तिरेखांच्या डोळ्यात काळा पडेल इतकी नजर धारदार आहे. त्याचा मला अभिमान आहे. पिळवणूक, जुलूम, शोषणातून कायम मुक्तता हवी म्हणून या व्यक्तिरेखांची कृती-उक्ती मानवमुक्तीच्या लढ्यात जाऊन पडते. स्वातंत्र्याचे स्वातंत्र्यसेनानी, पराक्रमी, राष्ट्रवीर म्हणून जनतेने काळजावर देशभक्त वीराचा शिलालेख करून घ्यावा, अशी माणसं... थोर आहेत. परकीय जुलूम, शोषणाविरुद्ध लढणाऱ्या वीरांची गौरवगाथा... पुन्हा-पुन्हा पोवाड्यातून गावीत अशी आहे. या सर्व व्यक्तिरेखा राष्ट्रभक्तीचे वीर व्यक्तीच्या स्वातंत्र्यासाठी लढतात. गावावर एखादे संकट, परचक्र आलं तरी लढतात. देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी लढतात. माणसांची गुलामगिरी संपून त्यांना स्वतंत्रपणे जगता यावे यासाठी लढा आहे. या राष्ट्रवीरांना लढा मान्य आहे, रडगाणे नाही. तळहातावर प्राण घेऊन दुसऱ्यासाठी... वैऱ्याबरोबर लढता लढता... धारातीर्थी पडतात. रणांगणावरून पळून येत नाहीत. क्षत्रिय जिंकतात अन्यथा अमरवीर स्मरणात राहतात. नव्हे, दुसऱ्यांना प्रेरणा देतात. क्रांतिज्योतीच्या

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed

ISBN : 978-81-937477-0-4

नंदादीपात समाजाला स्वातंत्र्याचा रस्ता दाखवतात. गुलामगिरीतून, शोषणातून मुक्त करून वास्तवजगाचा धनी, म्हणीप्रमाणे जगणे करणे. जीवनाचा स्वतंत्र निर्माता करणे मातृभूमीच्या दास्यबेड्या तोडून... क्षत्रिय वीरांना शोभेल असेच वागणे. स्वातंत्र्य मिळवून मायभूमीचे रक्षक होऊन भक्षकांवर लक्ष ठेवतात. स्वातंत्र्यपूजक भक्त आहे. संघर्षाकडून स्वातंत्र्याकडे विकसित होत जातात. राष्ट्रीय स्वातंत्र्यचळवळीत तरुण इंग्रजी सत्ता उलथून देश स्वतंत्र करण्यासाठी वाट्टेल तेवढी किंमत द्यायला तयार होतात. ही लढाई लढायला धुंदी, बळ देत कुठल्याही शोषकांविरुद्ध साम्राज्यशाहाविरुद्ध... ही लढाई सर्वांनी मिळून एकजुटीने लढायची आहे, एकट्याने नव्हे! नेटाने, जिद्दीने, निर्धाराने मनाशी खूणगाठ बांधून अंत:प्रेरणेतून लढा चालू ठेवावा लागतो. तोही अखंडपणे... लढत-लढत जिवंत राहण्यात आणि मरण्यातही अर्थ मानतात. तेव्हा लढणे अंगचा बाणाच आहे. त्यांना बेकीची चीड न् एकीची गरज आहे. या व्यक्तिरेखा-वीर रणांगणावरून न पळणारी आहेत. 'एकजुटीच्या रथावरती आरुढ होऊनी चल बा पुढती...' 'सदैव सैनिका पुढेच जायचे न माघारी कधी ना कधी फिरायचे' हेच ठाऊक आहे. त्याशिवाय गुलामगिरीच्या चिखलात रुतून बसलेल्या ऐरावताला बाजूला काढता येणार नाही. म्हणून 'शत्रूंविरुद्ध झुंजण्याचे कंकण बांधले हाती, आम्ही ना दुबळे, नेट आमुचा लढा कंबर कसूनी घाव झेलत स्वातंत्र्यासाठी प्राणार्पण करू.' राष्ट्र आपले सुरक्षित राहील आणि माणसाला गुलाम करणाऱ्यांविरुद्ध बंड करून रणांगणाच्या फडात दंड थोपटून... हातात फर्शी कुऱ्हाडीला धार लावून दांडा ठोकून, बंदुका घेऊन, गळ्यात काडतुसाची माळ अडकवून... जिवाची पर्वा न करता लढा मान्य... रडगाणे नाही. म्हणून निखाऱ्यावर पाऊले टाकत... अंगावर वार घेत छातीची ढाल पुढे करून लढणारे हिंमतवान वीर जनतेला स्वातंत्र्यप्रेरणा देऊन सामील करून घेतात. लोकमनाच्या अंत:करणात क्रांतीची बीजे पेरतात... स्वातंत्र्याचा झेंडा... बाप मुलाच्या हाती देऊन रणांगणावरच मरतो. पुन्हा मुलगा लढतो (राणोजी आणि फकिरा) रान पेटवतात, उठतात. स्वतंत्रपणे माणसांना जगता-राहता यावे, एवढेच मागणे आहे. क्रांतीची नशा... विद्रोहाच्या धमन्या-धमन्यातून वाहते... नसानसात देशभक्ती मुरलेली कलंदर वीर माणसं आहेत. आमची माणसं गद्दारी करीत नाहीत. ज्याचं खाव्वं मीठ त्याचं करावं नीट... अन्याय कुणावर करायचा... करून घ्यायचा नाही. आमची देशभक्ती, लोकभक्तीने भरलेली लेखणी पोटासाठी विकली नाही. माझा जनतेच्या पराक्रमावर, शौर्यावर, पुरुषार्थावर, स्वाभिमानावर विश्वास ठेवणाऱ्या, प्रेम करणाऱ्या व्यक्तिरेखांचा लेखक आहे. माणसातल्या माणसांची माणुसकी शोधताना सत्तू, फकिरा गवसले. त्यांना आकार-रूप देऊन साहित्यात उतरवला न वास्तव जगातील जनतेच्या पुढे आदर्श म्हणून ठेवले. आम्हाला तर कुठं जीव धोक्यात घालावं... रात्रंदिस युद्धाचा प्रसंग घेऊन जगावं वाटतं? सगळीकडे प्रेम वाढवावे, विषमता नष्ट व्हावी, समाजवाद

ISBN : 978-81-937477-0-4

यावा... माणूस सुखी व्हावा... हे स्वप्न उराशी बाळगून आहेत. माणसा-माणसांतील वैर नष्ट व्हावे... मानवहित मंगलपूर्ततेसाठी व्यक्तिरेखा... हा प्रवाससमास अंगीकारतात. मानवीकल्याणाचे स्वप्न वास्तवात उतरावं... देशाला वैभव मिळवून द्यावं, यासाठी लढा लढत लढ्यात मरण येऊन महान होतात. या व्यक्तिरेखा मूल्यांसाठी हौतात्म्य पत्करतात. ते समाजासाठी एक महान बलिदान ठरते. शिवाजी माझ्या घरात जन्मावा वाटणारी वीर आहेत. गाव-समाज-देशोद्धार मंगलमय व्हावं यासाठी लढ्यात बलिदान देतात. या लढ्यात, युद्धात मान कटली गेली, तरी देशाची समाजाची शान जाऊ देत नाहीत... अशा माझ्या मानलेल्या फकिरा, हिंदूराव, मगन्ला, सत्तू भोसले या मानसपुत्रांचा, कन्येचा अभिमान आहे. इंग्रजी सत्तेला धक्का देणारे नायकवीर स्वातंत्र्याचे पाईक आहेत. एका मोठ्या लढ्यासाठी, स्वातंत्र्यमूल्यांसाठी रणांगणात उडी मारतात. म्हणून यांचा अंत सर्व समाजासाठी होतो. (अण्णा भाऊ साठे एक वादळवेल- नागोराव कुंभार, पृ. ६२) हे खरं आहे, माझं मायभूमीवर, देशावर जनतेवर विश्वास आहे. मी मातीवर प्रेम करणारा देशभक्त आहे. माझं स्वप्न होतं लेखणीच्या मागं एक दृष्टी होती. ती अशी... 'माझा माझ्या देशावर, जनतेवरती, तिच्या संघर्षावर अढळ विश्वास आहे. हा देश सुखी-समृद्ध व्हावा, इथे समता नांदावी... या महाराष्ट्रभूमीचे नंदनवन व्हावे, अशी मला दररोज स्वप्ने पडत असतात. ती मंगल स्वप्ने पाहत-पाहत मी लिहीत असतो.' (वैजयंता- प्रस्तावना) 'मला 'खून का बदला खून' हे तत्त्व मान्य नाही. अन्याय सोसायचा नाही नि दुसऱ्यावर करायचा नाही.' जगा आणि जगू द्या, हा मूलमंत्र घेऊन जगणारे देशभक्त आहेत. माझ्या व्यक्तिरेखाही तीच मागणी करतात. 'मरण माणसाच्या पाचवीला पुजलं; पण माणसानं चांगल्या कामी मरावं.' (जिवंत काडतूस) अशा मरणात जन्माचं सार्थक मानलं. म्हणून निळू मांग म्हणतो, सरकार मायबाप तुम्ही माझी किंमत तोफेच्या गोळ्याच्या किंमतीची ठरविल्याबद्दल मी तुमच्या पायावर डोकं ठेवतो. ही हिम्मत पाहून इंग्रज सोडून देतात, तेव्हा कोयनेची शपथ घेतो... मी सरळ माणसासारखा जगेन? हेच मागणं. आम्हाला कायबी नकू इवलूशी माणुसकी हवी आहे. शोषणमुक्त जगणे हवे आहे. जिथे-जिथे शोषण होते, तिथे-तिथे मुक्तीचा आवाज उठवून शोषणमुक्त वसा घेऊन लढा देताना... माझ्या ओठातून शब्द बाहेर पडतात... 'आम्हाला चीड दास्याची, जुलमी सत्तेची, परचक्राची आहे.' यासाठी तर इंग्रज वैऱ्याशी मुकाबला केला. आमची जात पराक्रमी आहे. त्याचे स्मृतिचिन्ह भीमा:कोरेगावचा स्तंभ... मांग-महारांच्या पराक्रमाचं प्रतीक आहे. आजही भारतीय सेनेत... मिलिटरीमध्ये महार रेजिमेंटची तुकडी सर्व सैन्यांच्या पुढे असते. हा वारसा जपला आहे. माझ्या लेखणीने, राष्ट्रवीरांनी देशाला, देशातील माणसाला नव्हे शोषण, जुलूम, गुलामी प्रवृत्तीला, मनुजवैऱ्याला शह दिला. माणसाचं जग यावं, रहावं, टिकावं

ISBN : 978-81-937477-0-4

ाटतंय, म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी मानवी हक्कांसाठी अस्पृश्यवर्गांना घेऊन नेतृत्त्व करताना... भारतीय राष्ट्रीय स्वातंत्र्याचा चळवळीला विरोध होणार नाही न् अस्पृश्यांचे प्रश्न तर सुटतील आणि ब्रिटिशांना कुठल्याही लढ्याचा फायदा होणार नाही, अशा तिहेरी पद्धतीने आपली वाटचाल केल्याने दलित-सवर्ण संघर्ष त्यावेळी पराकोटीला पोहोचला नाही. रक्त न सांडता क्रांती केली. (अण्णा भाऊ साठे : समाजविचार आणि साहित्यविवेचन, बाबुराव गुरव, पृ. १०८) योद्धा ठरले. त्या विचाराला नव्हे, भारताच्या राष्ट्रीय ऐक्याला ग्रहण लागेल... अशा चेतावणींना, दंगलींना, प्रवृत्तींना पोवाड्यातून विरोध करणे, नव्हे, संपूर्ण साहित्यकृतीतून विरोध केला. स्वातंत्र्याचा सूर्य हिंदू-मुसलमान रक्ताने वाहून निघेल तसा संघर्षसुरंगाची पेरणी ब्रिटिशांनी केली; पण सवर्ण-दलितांत त्यांना तसे यश आले नाही. ते केवळ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांमुळे... त्यांचा शिष्य... वारस. मी तशीच त्या विचारांची व्यक्तिरेखा उभी केली. रक्त सांडलेच तर बुद्धाचे तत्त्व, इच्छा आणि गरज लक्षात घेऊन. फकिरा वाऱ्यावर स्वार होणारा, सत्तू विद्रोहाचे गीत गाणारा, पारतंत्र्याविरूद्ध जिवाची कुर्बान करणारा हिंदूराव... अमंगल जाळून मंगल करणारे नवे शिवाई आहेत. काळ्या पाषाणावर स्वातंत्र्य व समतेच्या सुंदर लेणी खोदून स्वातंत्र्य, समता, बंधुत्वावर आधारलेले सुंदर राज्यकर्त्यांचे शिल्प कोरायचे होते. म्हणून लढत मरत राहिलो... म्हणून तर अंधाराला प्रकाशाचे दिवस गेले न् स्वातंत्र्याचे युग जन्माला आले. म्हणून पहाडी आवाजात त्याचे पोवाडे, कवनं गाताना म्हणतो...

'क्रांतिकारी वीरांनी आणि त्यागी हुतात्म्यांनी। देशासाठी देह झिजविला त्या नररत्नांनी। अर्पिले प्राण ते त्यागाच्या धगधगता होमकुंडातील वीर हुतात्मे होऊन अमर झाले.' त्यांची कवनं गाऊ नको तर कुणाची? मायमातीशी, रक्ताशी द्रोह न करता, नाळ न तोडता ऋणातून मुक्त व्हावे, उतराईचा प्रयत्न... व्यर्थ कसा म्हणता येईल? सार्थकी जीवन लागले. मातृभूमीच्या कामी. त्यात 'वारणेचा वाघ'मधील हिंदूराव, मंगला, 'वारणेच्या खोऱ्या'तील सत्तू भोसले, 'बंडवाला' मधील तात्या मांग, 'निळ मांग'मधील निळू मांग, 'जिवंत काडतूस' मधील नरसू अशा कितीतरी... वीरांनी देशसेवा, राष्ट्रभक्ती सर्वश्रेष्ठ मूल्य मानून... प्राणांचे मोल देऊन, जीवाचे रान करून मायमातीचे रक्षण, संरक्षण केले. त्या माझ्या लढाऊवृत्तीच्या माणसांच्या शौर्यगाथा गाणे... सार्थ आहे. देशभक्तीला पर्याय असू शकत नाही. मायमातेच्या, मातीच्या कुशीत जन्म घेऊन वाढलेले, अंगाखांद्यावर पहुडलेले, विसावलेल्यांना मायभूमीवर प्रेम करायला सांगावं लागत नाही? 'देशसेवेसाठी सदासर्वदा प्राण पुण्य माझे, माझ्या मातृभूमी कामी लावीन,' (सानेगुरुजी) ही बांधिलकी घेऊन व्यक्तिरेखा रंगवतो, नव्हे लेखन करतो... केले. मायभूमीवर प्रेम करणे, रक्षण-संरक्षणार्थ जीव बलिदान, कुर्बान करण्याचे धडे मातेच्या गर्भातच घेऊन जन्माला आलेली लेखणी आहे. मायभूमीचे

ISBN : 978-81-937477-0-4

रक्षण करणे आणि देशाचे स्वातंत्र्य मिळवून अबाधित ठेवणे हे माझ्या साहित्यातील पहिले सर्वश्रेष्ठ मूल्य आहे; परंतु मला हवे असणारे स्वातंत्र्य म्हणजे... गोरे जाऊन काळे येणे नव्हे. स्वातंत्र्य हे मूठभरांसाठी नसून आम जनतेसाठी आणि त्यातही गरीब-दुबळ्यांसाठी हवे आहे. स्वातंत्र्यात स्वराज्याचे सुराज्यात रूपांतर होऊन सर्व भारतीयांना स्वतंत्रपणे... सुखाने जगता आले पाहिजे, म्हणून माझी ही माणसं... राष्ट्रवीर परकीय-स्वकीय जुलूम-गुलामगिरीविरूद्ध लढा [illegible]. म्हणून स्वातंत्र्य सर्वश्रेष्ठ मूल्य मानूनही 'ये आझादी झूठी है। देश की जनता भूखी है।' हे स्वातंत्र्य मूठभरांचं, आमचं नाही. म्हणून मोर्चा काढला होता. तो प्रश्न आजही सुटलेला नाही. स्वातंत्र्य मिळूनही आम्ही पारतंत्र्यात, तुरुंगात जगताहोत. माझे स्वप्न अपूरेच राहिले? हा देश सुखी-समृद्ध व्हावा, इथे समाजात शांतता नांदावी, या भूमीचे नंदनवन व्हावे, अशी मला रोज स्वप्ने पडतात. ती मंगल स्वप्ने पाहत-पाहत लिहित असतो, लिहिले. तशी स्वप्ने सर्वांना पडावीत, स्वतःच्या घरात शिवाजी-फकिरा जन्माला घालावेत आणि अतिपरिश्रमाने कमावलेल्या मिळविलेल्या भारतीय स्वातंत्र्याच्या मंगल कलशाचे संरक्षण करावे. माणसं म्हणून वागावं... वागवावं न् मरावं. हा बोध लोकमान्य टिळक पुण्यतिथी अन् माझ्या जयंतीदिनी भारतीयांनी घ्यावा. एवढ्यासाठी केला अट्टहास लेखनाचा!

Principal
Kholeshwar Mahavidyalaya
Ambajogai, Dist. Beed